

ARVIO

Jenni Sahramaa

Tampereelle uusi esihistorian perusnäyttely – Muinais-DNA Vapriikissa

Torstaina 12. kesäkuuta 2025 avattiin Näyttelykeskus Vapriikissa Tampereella uusi näyttely ”Muinais-DNA – Avain menneisyyteen”. Näyttelyn käsikirjoituksen on laatinut tutkija, bioarkeologian dosentti Ulla Nordfors. Sekä näyttelytyöryhmällä että avustaneilla asiantuntijoilla on suuri määrä asiantuntemusta arkeologian eri aloilta. Tämä näkyy hyvin näyttelyn sisällöissä, jotka on toteutettu suurilta osin erinomaisesti.

Näyttely alkaa steriilin valkoisesta laboratoriosta, pyrkien paljastamaan näyttelyn taustalla olevan tutkimustiedon metodit. Tutkijan osaan voi eläytyä myös pukemalla laboratoriotakin päälleen ja laittamalla näytteitä kätevästi nopeaan analysointilaitteeseen, josta saa tulokset heti ulos (kuva 1). Tämä on näyttelyn ainoa osio, josta tulee enemmän sellainen olo, että se on suunnattu lapsille. Muu näyttely pyrkii toki vahvassa visuaalisuudessaan vetoamaan monenlaisiin yleisöihin, mutta kosketeltavaa ja puuhattavaa on melko vähän. Näyttelyn alkuosan nykypäivän valkeus luo voimakkaan kontrastin menneisyyden esittelyyn muissa mustasävyisissä ja hämärissä näyttelyhuoneissa.

Näyttelyn rakenne luottaa pääpiirteissään perinteisen periodijaon voimaan. Toisessa näyttelyhuoneessa lähdetään liikkeelle ihmislajin historiasta, käsitellen samalla nykyihmisen sukulaisuutta neanderthalilaisten ja denisovanihmisten kanssa (kuva 2). Ihmisjäänteiden rinnalla kuljetetaan läpi näyttelyn esineellistä kulttuuria, jota esitellään sekä aitojen arkeologisten löytöjen että runsaiden ennallistusten ja kopioiden kautta. Pohjois-Euroopan ensimmäisten asukkaiden lisäksi esitellään myös eläinten perimän tutkimusta ja koiran domestikaatiota.

Kivikauden osiossa jatketaan kampa- ja nuorakeraamisella kaudella, missä nähdään myös ensimmäiset näyttelyn varsin tyylikkäästi toteutetuista hautaennallistuksista. Realistisen nukkeasetelman rinnalle olisi kenties voinut nostaa kaivauskuvia vastaavista löydöistä, mutta koska

Kuva 1. Alun tutkimushuoneen laite antoi nopean vastauksen siihen, onnistuiko DNA-tutkimus vai ei (kuva: Jenni Sahramaa).

Kuva 2. Tom Björklundin maalaukset neanderthalin- ja denisovanihmisestä (kuva: Jenni Sahramaa).

Kuva 3. Kampakeraamisen kauden hautaennallistus oli erityisen vaikuttava (kuva: Jenni Sahramaa).

näyttelyn kivikautiset haudat eivät ennallistaneet mitään tiettyä hautausta, on näiden poisjätto ymmärrettävää. Näyttelyn ennallistuksia toteutettaessa ei pääsääntöisesti ole menty siitä, missä aita on matalin, vaan niissä on hyödynnetty laadukkaita materiaaleja. Henkilökohtaisesti tosin uskoisin rasvaparkitun nahan soveltuvan kivikausiennallistuksiin kasviparkittua paremmin. Erityisen vaikuttava on kampakeraaminen hauta, jossa on pyritty visualisoimaan sitä, miten monipuolista niin orgaanisen kuin arkeologisesti säilyvänkin materiaalin käyttö hautauksissa on menneisyydessä voinut olla, vaikka useimmat suomalaiset hautalöydöt ovatkin vain punamultajalkia maassa (kuva 3).

Näyttelyn erinomaisesti tiivistetyt mutta onnistuneen informatiiviset seinäplanssit kertovat geneettisestä historiasta ja esimerkiksi siitä, mitä DNA-tutkimus kertoo menneisyyden ihmisten ulkonäöstä. Teksteistä paistaa ammattitaito sekä tutkimustiedon että yleistajuistamisen suhteen. Kevyesti kiinnostuneelle näyttelykävijälle tekstiä on melko paljon, mutta perehtymään valmis voi tavoittaa näyttelystä uusimman tiedon mukaisen yleisesityksen nykyisen Suomen asutukseen liittyneistä muuttoliikkeistä, sekä geenien, kielten ja esineellisen kulttuurin löytöjen todistusvoimasta esihistorian suhteen. Tämä on kiitettävä uroteko, sillä vaikka aihepiirin ympärillä on akateemisessa maailmassa

nähty ja tullaan varmasti edelleen näkemään kiihkeää keskustelua, on asiantuntijoiden tuottama tämänhetkinen synteesi aiheesta paljon parempi lähestymiskulma kuin varovainen vaikeneminen. Näyttely pyrki ihailtavan kunnioittavasti käsittelemään myös nykyisen DNA-huuman eri osa-alueita, kuten sitä, mitä kaupalliset DNA-testit oikeastaan voivat yksilön perimästä kertoa.

Näyttelyn kulku jatkuu ajassa varhaisen metallikauden ja rautakauden kautta kohti modernia aikaa, ja sivuseinäkkeistä löytyy temaattisia kokonaisuuksia. Näistä suosikikseni nousi kantasaamelainen kieltenallistus, jossa puhuttiin rautaisen keihään valmistuksesta. Mainion havainnollinen oli myös visualisointi siitä, miten esivanhempipolvet monistuvat sukupolvissa taaksepäin mennessä, ja miten enenevissä määrin yhteistä DNA:ta ei esivanhempien kanssa enää olekaan. Jotkut näyttelyn ratkaisut taas tuntuivat hieman irrallisilta, erityisesti sukulaisuuden käsitteiden osuudessa vaakuna ja latvialainen pukuennallistus olisivat kaivanneet selkeän taustoituksen. Näyttelyn joissakin osuuksissa, kuten Levänluhdan ympärillä, on myös paljon tyhjää tilaa. Mahdollisesti tilaa on varattu näyttelyyn luvatuille uuden tutkimustiedon päivityksille, joita omien vierailujeni jälkeen on ilmeisesti tullutkin.

Suuren näyttelysalin visuaalinen ilme rakentuu suurikokoisten, la-
silevyjen väliin sijoitettujen kasvoennallistusten ja vielä suurempien, visuaalisesti hienojen elävöityskuvien varaan (kuva 4). Kasvoennallistusten alla pienemmässä roolissa ovat niiden pohjana olevat aidot ihmiskallot täydennettynä muutamilla pienillä esinelöydöillä samasta haudasta. Ratkaisu on visuaalisesti onnistunut, mutta kallon ja mahdollisten muiden löytyneiden luiden erottaminen toisistaan, sekä ihmisjäänteiden esittely näyttelyssä ylipäänsä, tarjoavat tietysti ainesta eettisille pohdinnoille. Itseäni kallojen näytteilleasettaminen ei häirinnyt, mutta muutaman näyttelyvieraan kuulin ohimennen kokeneen ne ahdistavina. Näyttelyn ovelle onkin sijoitettu varoituslappu siitä, että nähtävillä on ihmisten jäännöksiä ja kasvoennallistuksia, joihin toivotaan suhtauduttavan kunnioituksella. Forensisiin kasvoennallistuksiin erikoistuneen Hew Morrisonin luomat kasvokuvat itsessään ovat hyvin uskottavia, ja tekevät omalta osaltaan menneisyyden ihmiset todellisen tuntuiseksi.

Kuva 4. Suuren näyttelysalin visuaalista ilmettä hallitsevat kasvoennallistukset (kuva: Jenni Sahramaa).

Näyttelyn tutkimuslähtöisyys on sen suuri vahvuus, ja esiin onkin nostettu todella monia viimeaikaisia suomalaisten arkeologien tekemän tutkimuksen tuloksia. Osa näistä on herättänyt julkisuudessa ja sosiaalisessa mediassa laajaakin keskustelua, johon näyttely omalta osaltaan ottaa kantaa. Kivikauden eurooppalaisten nykyisiä pohjoiseurooppalaisia tummemmasta ihonväristä kerrotaan sekä teksteissä että kuvituskuvin. Hauskana yksityiskohtana taiteilija Tom Björklundin laatimat neanderthalin- ja denisovanihmisen muotokuvat näyttelyn alussa on sijoitettu kultakehyksiin, kuten kunnioitetuille esi-isille sopiikin – esitystapa on suorassa ristiriidassa sellaisen alkuihmiskuvaston kanssa, jota neanderthalilaisten kohdalla on usein aiemmin museoissa tavattu. Suuren yleisön menneisyystulkintoja ravisteli ilmestyesään myös Hattulan Suontaan rautakautisen vainajan DNA-tutkimus, jonka perusteella tällä olisi ollut sukupuolikromosomiyhdistelmä XXY. Myös vainajan hautaustapa poikkesi totutusta naiselle korut, miehelle aseet -dikotomiasta. Näyttelyssä tämä perinteiseksi miellettyä sukupuolirooleja kenties rikkonut henkilö on saanut hautaennallistukseen-

sa valkoiset vaatteet, sukupuolineutraalit kasvot ja ennallistukset haudasta löytyneistä miekoista.

Näyttelyn pukuennallistuksiin on panostettu poikkeuksellisen paljon. Ennakkomarkkinoinnissakin keskeiseen rooliin nousivat Tampereen seudun muinaispuvut, jotka valmisti Tampereen Vilusenharjun ja Ylöjärven Mikkolan rautakauden lopun hautalöytöjen perusteella pääosin käsityömasteri Mervi Pasanen (kuva 5). Esimerkiksi Euran tai Ravattulan muinaispuvusta poiketen miehen ja naisen asukokonaisuudet eivät perustu ensisijaisesti yhteen hautalöytöön, vaan naisen asuun on poimittu yksityiskohtia useammasta Vilusenharjun haudasta. Miehen asussa puolestaan Vilusenharjun haudan 8 pääntien silkki- ja hopeabrokadinauha on sijoitettu takkiin, jota vyöttää ennallistus Mikkolan haudan 3/1959 vyöstä. Tuloksena ovat upeat sekä menneisyyden että nykyisyyden käsityöläisten taidoista kertovat puvut, joiden näyttävyyden hintana on arkeologisen kontekstin lievä hämärtyminen. Näyttelyteks-

Kuva 5. Tampereen seudun muinaispuvut (kuva: Jenni Sahramaa).

tiä laajempi taustoitus puvuille ja niiden valmistuksessa tehdyille ratkaisuille pitäisi tulevaisuudessa olla luvassa, mikä helpottanee ennallistusten tieteellisen pohjan hahmottamista.

Esinetutkimuksen ystävälle näyttely tarjoaa paljon ihastuttavia nostoja arkeologisista kokoelmista. Esinevalinnat on tehty huolella tukemaan näyttelyn kantavaa teemaa siitä, miten monipuolista tutkimustietoa menneisyydestä voidaan monitieteisin menetelmin saavuttaa. Parhaimmillaan rinnastukset ovat hersyvän hauskoja, kuten kohde, joka kertoo DNA-tutkimuksella saatavasta ihmisen korvavaikun koostumusta käsittelevästä tiedosta, vierellään korvalusikkalöytöjä rautakauden lopulta. Kyseinen kohta hauskuutti myös nuorempia kävijöitä, kun kesäloman aikana vierailimme Vapriikissa yhdessä 4–9-vuotiaiden lasten kanssa. Tämän ikäryhmän seurassa näyttelyn heikkoudeksi muodostui pidemmän viihtymisen mahdollistavan leikkipaikan puute: sellaista kohdetta, jossa lapset viihtyisivät kohtuullisen itsenäisesti kevyen silmälläpidon alaisena, ja joka olisi antanut vanhemmalle aikaa perehtyä näyttelyn sisältöön, ei kokonaisuudesta löytynyt.

Kaiken kaikkiaan näyttely on onnistunut, monipuolinen ja kattava. Sen pitkäksi suunniteltu elinkaari tarjoaa mahdollisuuden täydentää näyttelyn antia myös uusilla tutkimustuloksilla. Kun Kansallismuseo Suomen historian perusnäyttelyineen on suuren osan tuosta ajasta suljettuna, paikkaa Vapriikki tätä aukkoa tuottaen oman esihistorian perusnäyttelynsä tuoretta tutkimusta hyödyntävästä lähestymiskulmasta. Tätä tehtävää tukee näyttelytekstejä taustoittava ja syventävä *Muinais-DNA Avain menneisyyteen* -kirja. Näyttelyn monipuolinen yleissivistävä anti on saanut jatkoa myös paitsi Museokeskus Vapriikin omissa podcasteissa, myös Ylen Elävä historia -ohjelmasarjassa. Näyttelyn tekijäkunta ja laaja asiantuntijakaarti ansaitsevatkin suuret kiitokset hyvin tehdystä työstä.

FM Jenni Sahramaa on arkeologian väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.